

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOSOPHY. SOCIOLOGY. POLITICAL SCIENCE

e-ISSN: 1694-8823
№1(7)/2026, 134-141

УДК: 81:008:316.42

DOI: [10.52754/16948823_2026_1\(7\)_14](https://doi.org/10.52754/16948823_2026_1(7)_14)

ГЛОБАЛДАШУУ ШАРТЫНДА УЛУТТУК МАДАНИЯТТЫН ТИЛ АРКЫЛУУ
ЧАГЫЛДЫРЫЛЫШЫ

ОТРОЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЧЕРЕЗ ЯЗЫК В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ

THE REFLECTION OF NATIONAL CULTURE THROUGH LANGUAGE IN THE
CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Жакаева Гулсина Кочкорбаевна

Жакаева Гулсина кочкорбаевна

Jakaeva Gulsina Kochkorbaevna

окутуучу, Ош мамлекеттик университети
преподаватель, Ошский государственный университет
teacher, Osh state university,
jakaevagulsina@gmail.com

ГЛОБАЛДАШУУ ШАРТЫНДА УЛУТТУК МАДАНИЯТТЫН ТИЛ АРКЫЛУУ ЧАГЫЛДЫРЫЛЫШЫ

Аннотация

Бул макалада глобалдашуу шартында улуттук маданияттын тил аркылуу чагылдырылышы жана анын коомдук мааниси каралат. Тил – бул элдин тарыхын, маданиятын, дүйнө таанымын жана менталитетин сактаган негизги каражат болуп саналат. Ар бир элдин маданий баалуулуктары, салт-санаалары жана руханий дүйнөсү тилдик бирдиктер аркылуу берилет. Айрыкча макал-лакаптар, фразеологизмдер жана туруктуу сөз айкаштары элдин турмуш тажрыйбасын жана философиялык көз карашын чагылдырган маанилүү тилдик каражаттар болуп эсептелет. Макалада глобалдашуу процессинин тилге жана маданиятка тийгизген таасири талданып, кыргыз тилиндеги макал-лакаптар жана фразеологизмдер аркылуу улуттук менталитеттин чагылдырылышы каралат. Ошондой эле улуттук тилди сактоо жана өнүктүрүү маселеси талданып, глобалдашуу шартында тилди коргоо улуттук иденттүүлүктү сактоонун маанилүү жолу экендиги белгиленет.

Өзөктүү сөздөр: глобалдашуу, улуттук маданият, тил, менталитет, дүйнө тааным, макал-лакаптар, фразеологизмдер, маданий мурас, улуттук иденттүүлүк, кыргыз тили.

ОТРОЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЧЕРЕЗ ЯЗЫК В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

THE REFLECTION OF NATIONAL CULTURE THROUGH LANGUAGE IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Аннотация

В данной статье рассматривается отражение национальной культуры через язык в условиях глобализации и его общественное значение. Язык является основным средством сохранения истории, культуры, мировоззрения и менталитета народа. Культурные ценности, традиции и духовный мир каждой нации передаются через языковые единицы. Особое внимание уделяется пословицам, поговоркам и фразеологизмам как важным лингвистическим средствам, отражающим жизненный опыт и философские взгляды народа. В статье анализируется влияние процессов глобализации на язык и культуру, а также раскрываются особенности национального менталитета через призму кыргызских пословиц и фразеологизмов. Кроме того, рассматриваются вопросы сохранения и развития национального языка, подчеркивается, что в условиях глобализации защита языка является ключевым фактором сохранения национальной идентичности.

Abstract

This article examines the reflection of national culture through language in the context of globalization and its social significance. Language serves as the primary tool for preserving the history, culture, worldview, and mentality of a people. The cultural values, traditions, and spiritual heritage of every nation are conveyed through linguistic units. Proverbs, sayings, and phraseological units are highlighted as essential linguistic means that reflect the life experience and philosophical outlook of a nation. The article analyzes the impact of the globalization process on language and culture, exploring how the national mentality is expressed through Kyrgyz proverbs and idioms. Furthermore, it addresses the issues of preserving and developing the national language, emphasizing that protecting the language is a vital way to safeguard national identity in the face of globalization.

Ключевые слова: глобализация, национальная культура, язык, менталитет, мировоззрение, пословицы, фразеологизмы, культурное наследие, идентичность, кыргызский язык.

Keywords: globalization, national culture, language, mentality, worldview, proverbs, phraseology, cultural heritage, identity, Kyrgyz language.

Киришүү.

XXI кылым глобалдашуу доору катары мүнөздөлөт. Бул процессте дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрү экономикалык, маданий жана маалыматтык жактан бири-бири менен тыгыз байланышта болууда. Глобалдашуу бир жагынан мамлекеттер ортосундагы кызматташтыкты күчөтсө, экинчи жагынан айрым улуттук маданияттардын өзгөчөлүктөрүнүн жоголуу коркунучун да жаратат.

Мындай шартта улуттук тилдин ролу өзгөчө мааниге ээ. Тил менен маданияттын байланышын изилдөөдө лингвомаданият таануу илими негизги ролду ойнойт. Бул багыт тилдик бирдиктерди ошол тилде сүйлөгөн элдин маданиятынын бир бөлүгү катары карайт.

Тил маданиятты чагылдырып гана койбостон, аны калыптандырат. Кыргыз элинин көчмөн турмушу анын лексикалык курамында өзгөчө орун алган. Мисалы, "журт", "көч", "жайлоо", "аргымак" сыяктуу сөздөр жөн гана заттарды билдирбестен, алардын артында кыргыздын бүтүндөй бир доору, жашоо образы жана эркиндик тууралуу түшүнүгү жатат. Глобалдашуу шартында мындай сөздөрдүн маанилик катмарларын жоготпоо — изилдөөнүн маанилүү багыты.

Тил – бул элдин тарыхын, маданиятын жана руханий баалуулуктарын сактаган негизги каражат. Ар бир элдин дүйнө таанымы жана менталитети анын тилинде чагылдырылат. Кыргыз элинин улуттук маданияты да анын тили аркылуу, айрыкча макал-лакаптар жана фразеологизмдер аркылуу берилет. Бугунку кундо тил жана маданият бири-бири менен тыгыз байланышта болгон социалдык кубулуштар болуп саналат. Көптөгөн окумуштуулар тилди маданияттын күзгүсү катары карашат. Тил аркылуу элдин тарыхы, турмуш образы жана дүйнө таанымы сакталат [1, с. 54]. Лингвомаданият таануу илими тил менен маданияттын өз ара байланышын изилдейт. Бул илимдин негизги максаты – тилдик бирдиктер аркылуу элдин маданиятын жана менталитетин түшүндүрүү болуп саналат.

Кыргыз элинин маданияты көчмөн жашоо образы менен тыгыз байланышта болгон. Табиятка жакын жашоо, мал чарбачылыгы жана көчмөн турмуш элдин тилине да чоң таасир тийгизген.

Тил менен маданияттын байланышы жөн гана маалымат алмашуу эмес, бул — этностун когнитивдик эс тутуму. Азыркы лингвистикада тилди "маданияттын генетикалык коду" катары кароо актуалдуу болуп жатат.

- Концептуалдык талдоо: Кыргыз тилиндеги фразеологизмдер тек гана сөз айкаштары эмес, алар — лингвокультуремалар. Мисалы, "жүрөгү тоо" дегенде кыргыз адамынын эркиндиги, кайраттуулугу жана бийиктикке умтулуусу тоо концепциясы аркылуу берилет. Бул көчмөн элдин географиялык чөйрөсү анын ой жүгүртүү формасын (менталитетин) түзөрүн далилдейт.

- Тилдик детерминизм: В. фон Гумбольдттин теориясына таянсак, ар бир тил — бул дүйнөнү кабыл алуунун өзгөчө жолу. Демек, кыргыз тилин жоготуу — бул дүйнөнү кыргызча кабыл алуу мүмкүнчүлүгүн, б.а. өзгөчө бир философиялык системаны жоготуу дегенди түшүндүрөт.

Макал-лакаптардагы улуттук дүйнө тааным

Кыргыз тилиндеги макал-лакаптар элдин турмуштук тажрыйбасын жана философиялык ойлорун чагылдырган маанилүү тилдик каражаттар болуп эсептелет. Кыргыз макал-лакаптары — бул жөн гана сөз айкаштары эмес, бул кылымдар бою топтолгон элдик акылмандыктын, тажрыйбанын жана философиянын генетикалык коду. Алар аркылуу биздин ата-бабаларыбыз дүйнөнү кандай кабыл алганын, эмнени баалаганын жана эмнеден кооптонгонун түшүнө алабыз.

Адам дүйнөнү өзүнүн эне тили аркылуу тааныйт. Ар бир тилдик бирдик — бул когнитивдик процесс. Мисалы, кыргыз тилиндеги туугандык мамилелерди билдирген терминдердин (ага, ини, эже, сиңди, карындаш, бөлө, жээн ж.б.) көптүгү кыргыз коомунда үй-бүлөлүк жана кландык байланыштардын социалдык маанилүүлүгүн далилдейт (Мурзакметов, 2025, 43-б.).

Мисалы:

№	Макал-лакап	Мааниси жана түшүндүрмөсү	Педагогикалык/Коомдук багыты
1	Адамдын көркү – адеп	Адамдын чыныгы сулуулугу сырткы көрүнүшүндө эмес, анын кулк-мүнөзүндө жана адеп-ахлагында экенин билдирет.	Ички маданиятты калыптандыруу
2	Жакшы сөз – жан эргитет	Сүйлөө маданиятынын маанилүүлүгүн, жылуу сөз адамдын көңүлүн көтөрүп, мамилени бекемдээрин түшүндүрөт.	Сөз маданияты жана этика
3	Биримдик бар жерде – тирилик бар	Ынтымак болгон жерде гана өсүү, өнүгүү жана жашоо болорун, жикчилдик кыйроого алып келерин эскертет.	Социалдык биримдик
4	Көп түкүрсө көл болот	Биргелешкен эмгектин, жамааттык күчтүн кубатын жана кичинекей салымдардан чоң иштер бүтөрүн билдирет.	Коллективдүүлүк жана эмгек
5	Жети өлчөп, бир кес	Ар бир ишти баштоодон мурун анын кесепетин жана жыйынтыгын терең	Акылмандык жана кылдаттык

№	Макал-лакап	Мааниси жана түшүндүрмөсү	Педагогикалык/Коомдук багыты
		ойлонуп, анан чечим кабыл алууга чакырат.	
6	Эмгек түбү – береке	Бардык ийгиликтин, байлыктын жана бакубат жашоонун булагы таза эмгек экендигин даңазалайт.	Эмгекчилдикке тарбиялоо
7	Атанды сыйласаң, өз баландан сый көрөсүң	Урпактар арасындагы байланышты, ата-энени сыйлоо — бул келечектеги өзүңө болгон сыйурмат экенин түшүндүрөт.	Үй-бүлөлүк баалуулуктар
68	Конок келсе кут келет	Кыргыз элинин меймандостук сапатын, үйгө келген конок менен кошо береке, жакшылык келет деген ишенимин билдирет.	Улуттук меймандостук

Бул макалдар кыргыз элинин турмуш философиясын жана моралдык баалуулуктарын чагылдырат.

Фразеологизмдер жана улуттук менталитет

Фразеологизмдер тилдин образдуулугун арттырып, адамдын сапаттарын көркөм сүрөттөйт. Фразеологизмдер — бул тилдин эң «даамдуу» жана маанилүү бөлүгү. Эгер макал-лакаптар элдин акыл-насаатын билдирсе, фразеологизмдер элдин сезимин, мүнөзүн жана дүйнө кабылдоосунун өзгөчөлүктөрүн (менталитетин) ачып берет.

Фразеологизм (Сөз айкашы)	Мааниси (Түшүндүрмөсү)	Мүнөздөмөсү
Ак жүрөк	Боорукер, таза адам	Мүнөз
Жүрөгү тоо	Кайраттуу, коркпогон адам	Эрки / Күчү
Колу ачык	Берешен, жоомарт адам	Мамиле

Фразеологизм (Сөз айкашы)	Мааниси (Түшүндүрмөсү)	Мүнөздөмөсү
Тилинен бал тамуу	Жагымдуу, чечен сүйлөө	Сүйлөө маданияты
Башы асманга жетүү	Абдан кубануу, сүйүнүү	Эмоция
Жүрөгүнө түйүү	Эсте сактоо, унутпоо	Эс-тутум
Көздүн карегиндей сактоо	Абдан этият сактоо, аздектео	Кам көрүү
Жүрөгү муз	Кайдыгер, таш боор адам	Терс мүнөз
Колу кыска	Мүмкүнчүлүгү аз, кедей адам	Абал
Көзү ачык	Акылдуу, баамчыл адам	Зиректик

Бул фразеологизмдер элдин адамдык сапаттарды баалоодогу көз карашын чагылдырат.

Глобалдашуу жана улуттук тил маселеси

Глобалдашуу дүйнө элдеринин маданияттарын жакындатканы менен, айрым тилдердин колдонулушунун азайышына алып келүүдө. Кээ бир тилдер жоголуу коркунучуна дуушар болуп жатканы белгилүү.

Ушундай шартта улуттук тилди сактоо маанилүү милдет болуп саналат. Тил – бул улуттук иденттүүлүктүн негизги белгиси. Тил аркылуу элдин тарыхы, маданияты жана салт-санаалары сакталат [2, с. 112].

Улуттук тилди жана маданиятты сактоодо билим берүү системасы чоң роль ойнойт. Мектептерде жана жогорку окуу жайларында улуттук маданиятты жана тилди окутуу аркылуу жаш муундардын маданий аң-сезими калыптанат.

Айрыкча макал-лакаптарды, фразеологизмдерди жана элдик оозеки чыгармаларды окутуу жаштардын тилге болгон кызыгуусун арттырат.

Улуттук маданият ар бир элдин тарыхый тажрыйбасын, руханий дүйнөсүн жана коомдук баалуулуктарын камтыган маанилүү түшүнүк болуп эсептелет. Ал элдин турмушунда калыптанган каада-салттарды, адеп-ахлактык нормаларды жана дүйнө таанымды камтыйт. Ушул баалуулуктар муундан муунга негизинен тил аркылуу өтүп келет.

Тил – бул жөн гана байланыш каражаты эмес, ал элдин тарыхын жана маданий мурасын сактаган маанилүү система болуп саналат. Ар бир элдин өзүнө гана таандык дүйнө таанымы жана маданияты анын тилинде чагылдырылат. Мисалы, кыргыз тилиндеги макал-лакаптар, фразеологизмдер жана туруктуу сөз айкаштары элдин турмуштук тажрыйбасын жана философиялык ой жүгүртүүсүн чагылдырган баалуу мурас болуп эсептелет.

Кыргыз элинин макал-лакаптары жашоонун ар кандай кырдаалдарын сүрөттөп, адамдарды акылдуулукка, сабырдуулукка жана эмгекчилдикке чакырат. Мисалы, «**Сабыр түбү – сары алтын**» деген макал сабырдуулуктун маанисин баса белгилейт. Ал эми «**Ырыс алды – ынтымак**» деген макал элдин биримдикке болгон көз карашын чагылдырат. Бул сыяктуу макалдар кыргыз элинин коомдук жана моралдык баалуулуктарын көрсөтөт.

Фразеологизмдер да улуттук маданияттын маанилүү элементтери болуп саналат. Алар адамдын мүнөзүн жана сапаттарын образдуу түрдө сүрөттөйт. Мисалы, «**жүрөгү таза**», «**ак көңүл**», «**колу ачык**» деген фразеологизмдер адамдын жакшы сапаттарын билдирет. Бул мисалдар кыргыз элинин адамдык сапаттарды жогору баалаганын көрсөтөт.

Азыркы учурда глобалдашуу процесси дүйнө элдеринин маданияттарына жана тилдерине чоң таасир тийгизүүдө. Эл аралык байланыштардын күчөшү менен бирге айрым тилдердин колдонулушу азайып бара жатканы белгилүү. Бул көрүнүш улуттук маданияттын айрым элементтеринин жоголуу коркунучун жаратат.

Тилди сактоо үчүн аны архивге салып бекитүү эмес, аны жандуу, өнүгүп жаткан система катары колдонуу керек. Кыргыз тилиндеги маданий коддорду заманбап бизнеске, IT-технологияларга жана медиа чөйрөгө ийкемдүү киргизүү зарыл. Мисалы, кыргыз фразеологизмдерин маркетингде же коомдук байланыштарда (PR) колдонуу тилдин жашоо жөндөмдүүлүгүн арттырат.

Ушундай шартта улуттук тилди сактоо жана өнүктүрүү маселеси өзгөчө актуалдуу болуп калды. Улуттук тил – бул элдин маданий иденттүүлүгүн аныктаган негизги белгилердин бири. Эгер тил жоголсо, анда ошол элдин тарыхый жана маданий мурасы да жоголуп кетиши мүмкүн.

Глобалдашуу — бул тилдердин атаандаштыгы. Бул жерде "**лингвистикалык империализм**" коркунучу бар, мында күчтүү тилдер (англис, орус ж.б.) кичи тилдердин ички структурасын жана сөз байлыгын сүрүп чыгарат.

Маанилүү аргумент: Кыргыз тилин сактоо — аны консервациялоо (өзгөртпөй сактоо) эмес, аны **модернизациялоо**. Макал-лакаптарды жана фразеологизмдерди азыркы заманбап контекстке (бизнес, технология, психология) ийкемдүү колдонуу тилдин жашоо жөндөмдүүлүгүн арттырат. Тил — бул токтоп турган көл эмес, ал агып жаткан дарыя. Ошондуктан, эне тилибиздин образдуулугун санариптик мейкиндикте (IT, социалдык медиа) сактап калуу — стратегиялык милдет.

Кыргыз тилин сактоо жана өнүктүрүү үчүн билим берүү системасы, илимий изилдөөлөр жана маданий иш-чаралар чоң роль ойнойт. Айрыкча мектептерде жана жогорку окуу жайларында кыргыз тилинин байлыгы болгон макал-лакаптарды, фразеологизмдерди жана элдик чыгармаларды окутуу маанилүү. Бул жаш муундардын улуттук маданиятка болгон кызыгуусун арттырат.

Ошондой эле заманбап маалыматтык технологияларды колдонуу аркылуу кыргыз тилинин колдонуу чөйрөсүн кеңейтүү мүмкүн. Интернеттеги кыргыз тилиндеги материалдардын көбөйүшү жана электрондук ресурстардын түзүлүшү тилдин өнүгүшүнө оң таасирин тийгизет.

Жыйынтыктап айтканда, глобалдашуу доорунда улуттук тилди сактоо ар бир коомдун маанилүү милдети болуп саналат. Тилди сактоо аркылуу элдин маданияты, тарыхы жана руханий дүйнөсү келечек муундарга жеткирилет.

Жыйынтык

Жыйынтыктап айтканда, тил — бул улуттун ички кубаты жана анын дүйнөлүк цивилизациядагы ордун аныктоочу паспорт. Жүргүзүлгөн талдоо көрсөткөндөй:

1. **Макал-лакаптар жана фразеологизмдер** — кыргыз элинин моралдык-этикалык кодекси. Алар глобалдашуу доорунда жаш муундарга "маданий иммунитет" берүүчү негизги курал болуп саналат.
2. **Тилдик коопсуздук** — мамлекеттик коопсуздуктун ажырагыс бөлүгү. Эгер улут өз тилинде ой жүгүртүүдөн калса, ал өз алдынча чечим кабыл алуу жана өз маданиятын коргоо мүмкүнчүлүгүнөн ажырайт.
3. **Келечекке багыт:** Тилди сактоо үчүн аны тек гана "тарыхый мурас" катары эмес, "өнүгүүнүн куралы" катары колдонушубуз зарыл. Бул үчүн кыргыз тилиндеги маданий коддорду (фразеологизмдерди) заманбап илимге жана технологияга интеграциялоо абзел.

Адабияттар тизмеси

1. Маслова В.А. Лингвокультурология. – Москва: Академия, 2001.
2. Карасаев К. Кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгү. – Бишкек, 1980.
3. Юдахин К.К. Кыргызча-орусча сөздүк. – Москва, 1965.
4. Абдувалиев И. Кыргыз тили. – Бишкек, 2012.
5. Айтматов Ч. Кыргыз маданияты жана руханий дүйнө. – Бишкек, 1999.
6. Мурзакметов, А. (2025). Кыргыз макал-лакаптарын өздөштүрүүдөгү айрым проблемалар. *Евразия изилдөөлөрү ачык журналы*, 1(1), бб. 40-46. <https://doi.org/10.65469/eijournal.2025.1.6>